

GROTE OPDRACHTEN LEERGEBIED NEDERLANDS

Voorliggende grote opdrachten zijn opgesteld door het ontwikkelteam Nederlands tijdens de tweede en derde ontwikkelsessies van Curriculum.nu (mei en oktober 2018). Het team heeft deze grote opdrachten op basis van de ontvangen feedback aangescherpt tijdens de derde ontwikkelsessie (december 2018).

Grote opdrachten beschrijven de essentie van het leergebied. Op basis van de grote opdrachten formuleert het ontwikkelteam vervolgens bouwstenen. Bouwstenen beschrijven de benodigde kennis en vaardigheden. De bouwstenen vormen uiteindelijk, samen met de visie en de grote opdrachten, input voor de herziening van de kerndoelen en eindtermen.

Over Curriculum.nu

Het is belangrijk dat de inhoud van het onderwijs tegemoet komt aan de eisen die nu en in de toekomst gesteld worden aan mensen. Curriculum.nu gaat over de actualisatie van het curriculum, waarin is vastgelegd wat leerlingen moeten kennen en kunnen. Teams van leraren en schoolleiders ontwikkelen samen bouwstenen als basis voor de herziening van de kerndoelen in het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Daarnaast doen zij aanbevelingen voor de bovenbouw in het voortgezet onderwijs. De curriculumherziening biedt kansen om te zorgen voor doorlopende leerlijnen van primair naar voortgezet onderwijs en van voortgezet onderwijs naar vervolgonderwijs. De bouwstenen bevatten een aanzet daartoe. De curriculumherziening wil daarnaast de samenhang in het onderwijs bevorderen, de overladenheid terugdringen en een betere balans brengen in de hoofddoelen van het onderwijs: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming.

Kijk voor meer informatie op www.curriculum.nu.

Januari 2019

GROTE OPDRACHTEN

Toelichting op visie en grote opdrachten

Een goede beheersing van de Nederlandse taal is belangrijk voor succesvolle participatie op school en voor volwaardige deelname aan de geletterde, meertalige en multiculturele samenleving. Het leergebied Nederlands draagt bij aan deze doelen vanuit drie kerninhouden die in de visietekst worden beschreven: taal & communicatie, taal & cultuur en taal & identiteit. Vanuit de drie kerninhouden werkt het leergebied Nederlands mee aan de kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming van de leerlingen.

Grote opdrachten van het leergebied Nederlands

De drie kerninhouden laten gezamenlijk zien waar het in het leergebied om gaat. Ze staan niet los van elkaar, maar hangen sterk met elkaar samen. Binnen de drie kerninhouden zijn de zeven grote opdrachten van het leergebied beschreven. Deze set van grote opdrachten zijn een nadere specificering van de kerninhouden en vormen daarmee de schakel tussen de visie op het leergebied en de uitwerking in de bouwstenen (zie figuur 1 en bijlage 1). In elke grote opdracht ligt het accent op minstens twee van de drie kerninhouden.

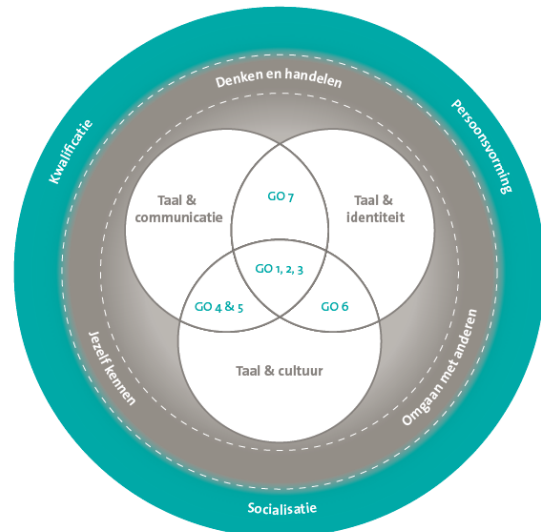
Binnen het leergebied Nederlands leren leerlingen te communiceren in woord, gebaar, schrift en beeld. Leerlingen zijn zowel taalleerder als taalgebruiker.

De eerste drie grote opdrachten leggen het accent op de leerling als taalleerder: leerlingen worden taalvaardig, vergroten hun vermogen om taal te leren en leren over taal en taalgebruik te communiceren en erop te reflecteren. Hierdoor zijn ze hun leven lang in staat om hun talige kennis en vaardigheden te ontwikkelen. Deze drie grote opdrachten vormen de onderlegger van het leergebied Nederlands, waarbij de eerste grote opdracht accent legt op het aanbod en de laatste twee het accent leggen op de taalleerder zelf:

- Grote opdracht 1: het werken aan een sterke taalbasis door sociale interactie met een rijk taalaanbod en uitgedaagde taalproductie;
- Grote opdracht 2: inzicht in eigen taalleerproces en taalgebruik;
- Grote opdracht 3: het bewust gebruiken van (thuis)talen en taalvariëteiten bij de ontwikkeling van het Nederlands en het versterken van het taalbewustzijn.

De andere vier grote opdrachten leggen het accent op de leerling als taalgebruiker. Leerlingen ontwikkelen hun taalvaardigheid binnen drie communicatieve contexten: doelgerichte communicatie, literaire communicatie en creatieve communicatie (NLGO 4 – 7). Er is altijd sprake van een wisselwerking tussen de eerste drie grote opdrachten en de laatste vier grote opdrachten: leerlingen versterken hun taallerend vermogen (NLGO 1 – 3) door in verschillende communicatieve contexten te communiceren (NLGO 4 – 7) en omgekeerd versterkt hun taallerend vermogen hun communicatie in de verschillende contexten.

GO 1 Een sterke taalbasis
GO 2 Inzicht in het taalleerproces
GO 3 Meertaligheid: talen en taalvariëteiten
GO 4 Doelgericht communiceren
GO 5 Kritisch informatie verwerken
GO 6 Leesmotivatie en literaire competentie
GO 7 Experimenteren met taal en taalvormen

Figuur 1: visualisatie van de samenhang tussen visie en grote opdrachten en grote opdrachten onderling

Doelgerichte communicatie

Bij doelgerichte communicatie houdt de taalgebruiker rekening met het doel, het publiek en de context waarbinnen gecommuniceerd wordt. De leerling leert zijn verbale en non-verbale communicatie hierop af te stemmen, omdat afstemming zorgt voor vlotte, succesvolle en gepaste communicatie (GO 4). Hiervoor leert de leerling ook kritisch (digitale) informatie te verwerken (NLGO5). Hoewel het kritisch informatie verwerken een zelfstandige grote opdracht is van het leergebied Nederlands, staat het altijd in dienst van doelgerichte communicatie. Het is een zelfstandige grote opdracht, omdat het omgaan met meer en minder betrouwbare informatie een van de belangrijkste vaardigheden is onze samenleving. Beide grote opdrachten zijn vormgegeven vanuit het accent op taal & communicatie en taal & cultuur.

Literaire communicatie

Leerlingen krijgen door het werken aan zowel leesmotivatie als aan literaire competentie de kans om lezers te worden en blijven. Literair competent zijn betekent dat leerlingen literatuur belevend, interpreterend, beoordelend en met narratief begrip lezen en er over kunnen communiceren. Het leergebied Nederlands werkt aan leesmotivatie en literaire competentie (NLGO 6). Deze grote opdracht is vormgegeven vanuit het accent op taal & cultuur en taal & identiteit.

Creatieve communicatie

Creatief omgaan met taal draagt bij aan expressieve communicatie, creatieve denkontwikkeling, zelfkennis en identiteitsvorming, plezier in taal en motivatie voor en door taal. Bij het leergebied Nederlands is een belangrijke rol weggelegd voor het experimenteren met taal en vormen van taal, als stimulans voor het creatieve proces van leerlingen (NLGO 7). Deze grote opdracht is vormgegeven vanuit het accent op taal & communicatie en taal & identiteit.

De zeven grote opdrachten beschrijven hoe leerlingen als taalleerder en taalgebruiker steeds beter leren communiceren. Ze verwerven steeds meer en complexere taalmiddelen om te communiceren. Ook leren ze de wereld, de mens en zichzelf erin steeds beter kennen. Door te werken aan de ontwikkeling van het Nederlands ontwikkelen leerlingen tegelijkertijd hun brede vaardigheden die hen helpen te leren denken en handelen, zichzelf te leren kennen, en te leren omgaan met anderen. Daarbij gaat het om kritisch, creatief en probleemoplossend denken en handelen, om reflectie op taal en cultuur, eigen taalleerproces en talenten, om oriëntatie op jezelf, je studie en loopbaan en om samenwerken.

Relatie met het leergebied Engels/MVT

De drie kerninhouden van het leergebied Nederlands vertonen grote overeenkomsten met de perspectieven van het leergebied Engels/MVT, met name als het gaat om de taal & communicatie en taal & cultuur. Beide leergebieden rusten leerlingen talig toe voor hun volwaardige participatie in een meertalige en interculturele samenleving. Bij het leergebied Nederlands ligt daarbij het accent op het leren van het Nederlands als gemeenschappelijke taal, zodat leerlingen kunnen participeren op school, in hun vervolgstudie, dagbesteding of beroep en in de samenleving. Bij het leergebied Engels/MVT ligt het accent op het leren van andere moderne vreemde talen en op interculturele en grensoverstijgende aspecten van communicatie.

Samenhang in grote opdrachten met andere leergebieden

Hieronder beschrijven we voor welke grote opdrachten van het leergebied Nederlands de samenhang met andere leergebieden is geëxpliciteerd:

- Werken aan een sterke taalbasis (NLGO 1): omdat het leggen van een sterke basis in de Nederlandse taal helpt om de doelen rondom taalbewustzijn bij het leergebied Engels/MVT te realiseren, is deze grote opdracht afgestemd met het leergebied Engels/MVT (EMvTGO 5). Ook de keuze van onderwerpen binnen het leergebied is uitgewerkt, waarbij expliciet de link met mondiale en wereldoriënterende onderwerpen uit de andere leergebieden, bijvoorbeeld Mens & Maatschappij, Mens & Natuur en Burgerschap wordt gelegd.
- Meertaligheid (NLGO 3): omdat elke taal en elke taalvariëteit onderdeel is van het meertalig repertoire van de leerling, zijn zowel het Nederlands (vanuit het perspectief van het leergebied Engels/MVT) als de moderne vreemde talen (vanuit het perspectief van het leergebied Nederlands) onderdeel van dat repertoire. Beide leergebieden hebben daarom een grote opdracht rondom meertaligheid uitgewerkt (Engels/MVT, EMvTGO2) die met elkaar zijn afgestemd. Er ligt ook een duidelijke relatie met de grote opdracht rondom gelijkwaardigheid bij Burgerschap (BuGO5), waarbij het gaat over de verschillende achtergronden, mogelijkheden en oriëntaties van leerlingen.
- Doelgericht communiceren (NLGO 4) en Kritisch informatie verwerken (NLGO 5): communicatie in de Nederlandse taal en internationale communicatie zijn nauw met elkaar verbonden, met als verschil de (inter)nationale component. Zowel de gehanteerde terminologie (bijvoorbeeld begrippen zoals 'tekst') als de kennis en vaardigheden zijn afgestemd met het leergebied Engels/MVT (EMvTGO 1). Voor het uitwerken van de grote opdracht over kritische informatieverwerking is afstemming gezocht met het leergebied Digitale geletterdheid (DLGO 3) als het gaat om de kennis en vaardigheden die nodig zijn voor online informatieverwerking. Ook de relatie met de eerste grote opdracht van burgerschap rondom democratie (BUGO 1) komt hier sterk terug als het gaat om oordeelsvorming, waarbij leerlingen hun mening en/of oordeel leren uitstellen.
- Leesmotivatie en literaire competentie (NLGO 6) en Experimenteren met taal en vormen van taal (NLGO 7): het beleven van literatuur en het experimenteren met taal en vormen van taal in het Nederlands en in andere talen leveren een bijdrage aan de persoonsvorming en socialisatie van de leerling. Deze onderdelen komen terug bij het leergebied Nederlands in twee grote opdrachten en bij het leergebied Engels/MVT in één grote opdracht (EMvTGO 4). Ook met het leergebied Kunst & Cultuur (KCGO 1) is nauw afgestemd als het gaat om het experimenteren met taal en vormen van taal als het scheppen van kunst met woorden, aandacht voor en invulling van het creatieve proces in plaats van het product én aandacht voor reflectie van eigen en andermans werk zijn op dezelfde manier beschreven. Daarnaast hebben de leergebieden Kunst & Cultuur, Engels/MVT en Nederlands gezamenlijk een definitie van cultuur opgesteld.

Grote opdracht 1

Titel: Een sterke taalbasis draagt bij aan de taal- en denkontwikkeling

Relevantie: Op school ontwikkelen alle leerlingen een sterke taalbasis die voortbouwt op de taalbasis die zij thuis en in de voorschoolse periode hebben ontwikkeld. Om op school en in onze geletterde samenleving optimaal te kunnen functioneren, hebben alle leerlingen een sterke taalbasis nodig. Hiermee geven ze vorm aan hun gedachten en het stelt ze in staat een leven lang te blijven leren. Een sterke taalbasis vormt de grondslag voor voortdurende doorontwikkeling van kennis in informele en formele taalgebruikssituaties, binnen en buiten school.

Inhoud: Leerlingen ontwikkelen een sterke taalbasis door sociale interactie met een rijk taalaanbod en uitgedaagde taalproductie, zowel mondeling als schriftelijk. Voor de taal- en denkontwikkeling van leerlingen is interactie tussen leerlingen onderling en met de leraar noodzakelijk, zodat leerlingen de ruimte krijgen om hun gedachten te verwoorden. Interactie functioneert als middel om te leren en het denkproces te faciliteren. Wanneer leerlingen actief hun eigen bedoelingen en ideeën onder woorden brengen en redeneren, ontwikkelen ze al doende naast hun algehele denkvaardigheid ook hun taalvaardigheid op alle niveaus. Daarbij gaat het om fonologie, uitspraak, woordvorming, schrift, zinsbouw, woordenschat en conversatie. Leerlingen leren bovendien passende taalregisters te hanteren in verschillende taalgebruikssituaties, waarbij ze niet alleen dagelijkse maar ook steeds meer school- en vaktaal gebruiken.

Een rijk taalaanbod bestaat uit literaire en zakelijke teksten met een rijke inhoud en van goede taalkwaliteit. Leerlingen werken met mondelinge, schriftelijke, digitale en multimediale teksten. De inhouden ervan komen zowel uit het eigen leergebied als uit de andere leergebieden in het kader van betekenisvolle samenhang voor leerlingen. Leerlingen verdiepen zich in persoonsvormende, wereldoriënterende en mondiale thema's, zoals vrijheid, macht, burgerschap, cultuur, taal, globalisering, duurzaamheid en oriëntatie op jezelf, je talenten, studie en beroep. Het is belangrijk dat leerlingen zich langdurig verdiepen in onderwerpen die vanuit meerdere perspectieven benaderd kunnen worden. Dat doen ze met een variatie aan zowel literaire als zakelijke teksten die elkaar aanvullen of tegenspreken. Daarbij zijn de teksten van goede kwaliteit, met rijk taalgebruik, gevarieerde woordenschat inclusief laagfrequente woorden, en gevarieerde zinsstructuren inclusief samengestelde zinnen en verbindingswoorden.

Brede vaardigheden: communicatie, samenwerken

Grote opdracht 2

Titel: De competente taalgebruiker blijft zijn leven lang zijn taal ontwikkelen

Relevantie: In een geletterde samenleving is het van belang dat mensen in staat zijn om als bewuste taalgebruiker hun leven lang communicatieve kennis en vaardigheden te ontwikkelen. Iedereen krijgt gedurende zijn of haar persoonlijke leven, studie- en werkloopbaan immers met veel verschillende taalgebruikssituaties te maken. Bij het leergebied Nederlands werken leerlingen daarom aan het versterken van hun taallerend vermogen. Daardoor zijn ze beter in staat om in verschillende, nieuwe taalgebruikssituaties doelgericht te communiceren en de doelen en intenties van taalgebruik kritisch in te schatten. De leerling ziet en verwoordt de effecten van

taalgebruik op zichzelf en de ander, reageert er adequaat op en herkent en waardeert de culturele aspecten ervan.

Inhoud: Zowel bij het leergebied Nederlands als het leergebied Engels / moderne vreemde talen krijgen leerlingen steeds meer inzicht in hoe je taal leert en gebruikt. Ze beseffen welke taalvaardigheden, kennis over taal en strategieën ze nodig hebben om talige activiteiten goed uit te voeren en ze leren hoe ze daar bewust mee omgaan. Ook leren ze te reflecteren op hun eigen taalgebruik en dat aan te passen. Daarbij ontwikkelen ze taal om functioneel over taalgebruik en taalleren te kunnen communiceren.

De ontwikkeling van taalbewustzijn loopt parallel aan de cognitieve ontwikkeling en de taalontwikkeling van leerlingen. Pas als leerlingen een voldoende taalbasis hebben ontwikkeld, zijn ze in staat om te leren om metacognitieve strategieën in te zetten tijdens de voorbereiding en uitvoering van en de reflectie op complexe talige activiteiten. Leerlingen leren deze strategieën in te zetten op basis van noodzaak en behoefte. Bijvoorbeeld bij de voorbereiding van een mondelinge presentatie of het schrijven van een verslag. Daarbij reflecteren ze op hun eigen aanpak, taalgebruik en de effecten ervan.

Leerlingen leren in toenemende mate realistische taal(leer)doelen te stellen. Ze leren daarbij een haalbare planning maken, bijvoorbeeld voor de goede uitvoering van een schrijftaak. Ook leren ze de juiste cognitieve en metacognitieve strategieën toepassen om de gestelde taal(leer)doelen te bereiken. Leerlingen leren eerst begeleid en later meer zelfstandig dat ze hun taaldoelen en/of taal(leer)strategieën kunnen aanpassen. Daarnaast zijn leerlingen steeds beter in staat om hun eigen prestaties te evalueren in relatie tot de gestelde taal(leer)doelen en eigen verwachtingen. Ze leren daarbij feedback van leraar en medeleerlingen op waarde schatten en verwerken. Ook leren ze feedback geven op aanpak en prestaties van medeleerlingen. Ze kijken niet alleen terug, maar juist ook vooruit en leren verwoorden hoe prestaties en opgedane leerervaringen van invloed zijn op toekomstige talige activiteiten.

Om het taallerend vermogen te versterken en zelfverzekerde taalgebruikers te worden, is het van belang dat bij het leergebied Nederlands wordt gewerkt aan kennis van wat taal is, hoe taal in elkaar zit en wat werkt en wat niet. Ook het werken aan motivatie, taalleerplezier en vertrouwen is een essentieel onderdeel van het leergebied Nederlands. Het is belangrijk dat leerlingen het vertrouwen hebben dat ze een talige activiteit tot een goed einde kunnen brengen. Een klimaat waarin leerlingen fouten mogen maken, het opnieuw mogen proberen en hierbij naar behoefte worden ondersteund, is daarbij een voorwaarde. Ook is het belangrijk om een context te creëren waarin ruimte is voor interactie over taal(leer)doelen, het taal(leer)proces en eigen taalontwikkeling.

Brede vaardigheden: zelfregulatie, oriëntatie op jezelf, je studie en je loopbaan

Grote opdracht 3

Titel: De competente taalgebruiker maakt bewust gebruik van verschillende (thuis)talen en/of taalvariëteiten

Relevantie: Historisch gezien is Nederland een land waarin verschillende talen en taalvariëteiten gesproken en gebruikt worden, zowel binnen als buiten de schoolcontext.

Globalisering en migratie brengen bovendien met zich mee dat leerlingen vaak samen leren en samenwerken met mensen met een andere talige en culturele achtergrond. Iedereen gebruikt afwisselend en soms door elkaar verscheidene talen of taalvariëteiten, zoals Nederlands, Fries, Engels, Turks, Pools of Arabisch, gebarentaal, een dialect of straattaal. Deze talen hebben een bijzondere betekenis voor de gebruiker, omdat ze een drager zijn van cultuur en identiteit.

Erkennen van en aansluiten bij (thuis)talen en taalvariëteiten van leerlingen is nodig om het Nederlands (verder) te ontwikkelen, samen te leren en samen te leven. Het versterkt het talig en (inter)cultureel bewustzijn en leidt tot gevoeligheid voor meerdere talen en een open houding, waardering en respect bij leraren, leerlingen en ouders ten aanzien van talige diversiteit en culturele identiteit.

Inhoud: Meertaligheid is de aanwezigheid van meerdere talen en taalvariëteiten binnen een bepaalde context of bepaald gebied, zoals op een school, in de thuissituatie of in de samenleving. Leerlingen worden zich ervan bewust dat ze leven in een meertalige samenleving en begrijpen wat dat betekent voor zichzelf en voor de ander. Ze leren hoe verschillende talen en taalvariëteiten het Nederlands beïnvloeden en beïnvloed hebben, doordat deze met elkaar in contact staan. Leerlingen ontdekken dat ze woorden uit andere talen en taalvariëteiten in hun dagelijks leven gebruiken en dat er overeenkomsten en verschillen tussen talen en taalvariëteiten zijn in woorden, klanken, taalstructuren en conventies. Dat draagt bij aan hun taalbewustzijn. Ze verwerven gefundeerde inzichten over meertaligheid, taalvariatie en -verandering. Door deze kennis, inzichten en ervaringen leren leerlingen bewust en respectvol om te gaan met overeenkomsten en verschillen in (thuis)talen, taalvariëteiten en (sub)culturen.

Meertaligheid houdt ook in dat taalgebruikers hun meertalige repertoire flexibel kunnen inzetten om te communiceren en het Nederlands te leren. Afhankelijk van de taalgebruikssituatie waarin leerlingen zich bevinden, zetten ze hun meertalig repertoire in. Ze leren schakelen tussen talen en taalvariëteiten met de bijbehorende taalregisters en taalstructuren in interactie en om doelgericht te communiceren. Door kennis van en ervaring met talen of taalvariëteiten krijgen leerlingen bovendien meer inzicht in de eigen (meer)talige cultuur en identiteit en in die van anderen. Hierdoor kunnen leerlingen mensen van verschillende sociale en culturele achtergronden met zelfvertrouwen, empathie en spreekdurf tegemoet treden, met hen communiceren en samenwerken.

Brede vaardigheden: Sociale en culturele vaardigheden, oriëntatie op jezelf, je studie en loopbaan

Grote opdracht 4

Titel: De competente taalgebruiker communiceert doelgericht

Relevantie: Doelgericht leren communiceren is een van de voornaamste doelen van taalonderwijs. Communicatie is namelijk een cruciaal element om tot maatschappelijke participatie en persoonlijke ontwikkeling te komen in een geletterde samenleving. Bij het leergebied Nederlands leren leerlingen in informele en formele taalgebruikssituaties doelgericht te communiceren. Dat doen ze zowel mondeling als schriftelijk, bijvoorbeeld om te amuseren, elkaar te informeren en te overtuigen. Met name voor het schriftelijk communiceren (lezen en schrijven) en het afstemmen op formele taalgebruikssituaties geldt dat verreweg de meeste leerlingen dit vooral op school leren.

Inhoud: Bij doelgerichte communicatie houdt de taalgebruiker rekening met doel, publiek en taalgebruikssituatie waarin gecommuniceerd wordt. De leerling leert steeds beter zijn verbale en non-verbale communicatie hierop af te stemmen, omdat afstemming zorgt voor vlotte, succesvolle en gepaste communicatie. Leerlingen communiceren productief (spreken en schrijven), receptief (luisteren, kijken en lezen) en in interactie. In interactie zijn er zowel receptieve als productieve vaardigheden vereist en is er sprake van een (snelle) afwisseling tussen deze vaardigheden.

Leerlingen verwerven inzicht in en werken met mondelinge, schriftelijke, digitale en multimediale teksten die via verschillende media worden gecommuniceerd. Om doelgericht te communiceren verwerven leerlingen kennis van communicatieve doelen, bijbehorende genres en talige, niet-talige en retorische middelen die taalgebruikers inzetten om hun doel(en) te bereiken. Leerlingen leren in welke taalgebruikssituatie welk taalregister en welke taalvariëteit passend is en kunnen hierin de juiste keuzes maken als ze zelf communiceren. Ook leren ze welke taalnormen gelden in bepaalde taalgebruikssituaties, met name als het gaat om schriftelijk taalgebruik. Op den duur leren leerlingen bronnen over taaladviezen te raadplegen op basis van noodzaak en behoefte. Ze zijn zich steeds meer bewust van de effecten die talige en retorische middelen kunnen hebben op het denken, handelen en de opvattingen van anderen. Deze inzichten krijgen ze door te reflecteren op de relatie tussen vorm en betekenis van taal en op het taalgebruik van anderen en van zichzelf in literaire en zakelijke teksten.

Het jonge kind stemt zijn taalregister en taalvariëteit al af op de taalgebruikssituatie, bijvoorbeeld in een spelsituatie zoals een gesprek bij de kassa of een telefoongesprek met de dokter. Naarmate leerlingen ouder worden, wordt het gebruik van formele taal en taalregisters, inclusief school- en vaktaal, in verschillende taalgebruikssituaties steeds belangrijker. Leerlingen produceren, verwerken en waarderen steeds complexere literaire en zakelijke teksten en voeren steeds complexere talige activiteiten uit naarmate ze zich cognitief en talig ontwikkelen. Dat doen ze niet alleen individueel, maar juist ook samen: gezamenlijk realiseren ze beoogde taaldoelen en ondersteunen elkaar daarbij onder andere door het geven en ontvangen van feedback.

Om doelgericht te leren communiceren is het noodzakelijk talige activiteiten aan te bieden waarvan het belang en het doel duidelijk is. Deze talige activiteiten zijn gesitueerd in een authentieke taalgebruikssituatie en hebben een realistisch publiek. Zowel het leergebied Nederlands als de andere leergebieden creëren deze voor leerlingen betekenisvolle contexten, zodat de gewenste mondelinge en schriftelijke productie en de daarbij passende taalregisters en taalvariëteiten worden uitgelokt.

Brede vaardigheden: kritisch denken en (praktisch) handelen, probleemoplossend denken en (praktisch) handelen en communiceren

Grote opdracht 5

Titel: De competente taalgebruiker zet taal in bij het kritisch verwerken van (digitale) informatie

Relevantie: Leerlingen groeien op in een geletterde, digitale samenleving waarin in een hoog tempo een continue stroom informatie op hen afkomt die ze moeten filteren. Feiten en meningen, hoofd- en bijzaken wisselen elkaar af en leerlingen moeten beoordelen wat

waar en belangrijk is, wie wat zegt en met welke bedoeling. Het is belangrijk om hoofd- van bijzaken en objectieve van subjectieve informatie te kunnen scheiden. Kritisch informatie kunnen verwerken is in alle leergebieden en ook buiten school van groot belang. Het accent bij het leergebied Nederlands ligt op de rol van talige, niet-talige en retorische middelen bij het kritisch verwerven, verwerken en verstrekken van (digitale) informatie.

Inhoud: Leerlingen leren kritisch en efficiënt omgaan met online en offline informatiebronnen, zoals elkaars verhalen, het (jeugd)journaal, boeken, websites en berichten op sociale media. Ze worden zich er steeds meer van bewust dat ze daarvoor voldoende inhoudelijke kennis van onderwerpen nodig hebben, omdat kritisch informatie verwerken over onbekende inhouden (vrijwel) onmogelijk is.

Leerlingen leren om informatie op waarde te schatten, hoofd- van bijzaken en objectieve van subjectieve informatie te onderscheiden. Op jonge leeftijd zijn leerlingen al in staat om te beoordelen dat verhalen en beelden echt of niet echt kunnen zijn. Leerlingen ontwikkelen hierdoor een kritische blik op de kwaliteit en betrouwbaarheid van verschillende, soms tegenstrijdige bronnen. Ze leren hun mening en/of oordeel uit te stellen, totdat ze genoeg informatie hebben verzameld waarmee ze hun mening kunnen onderbouwen.

Ze verwerven steeds meer kennis van en inzicht in talige kenmerken die helpen bij het onderscheid tussen feit en mening, hoofd- en bijzaak en bij het beoordelen van de kwaliteit van argumenten. Ook verkrijgen ze steeds meer inzicht in talige, visuele en retorische middelen, die worden ingezet om communicatieve doelen te bereiken, bijvoorbeeld om de ontvanger te overtuigen of te manipuleren. Dat doen leerlingen door teksten en taalgebruik van zichzelf en dat van anderen te analyseren en hierop met elkaar en de leraar te reflecteren.

Leerlingen leren steeds beter om hun informatievraag te formuleren en hun zoekstrategie te bepalen bij het zoeken naar informatie. Ze leren om verder te kijken dan de eerste zoekresultaten en om informatie niet letterlijk over te nemen. Leerlingen leren bijvoorbeeld juiste trefwoorden en synoniemen te gebruiken, voor hun spreekbeurt over Annie M.G. Schmidt of de Eiffeltoren, voor een klein onderzoek naar de waarde van poëzie of groene energie bij wereldoriëntatie en voor hun archiefonderzoek bij Nederlands of geschiedenis. Ook leren ze de bronnen bij te houden, zodat ze verkregen informatie steeds beter kunnen verantwoorden. In toenemende mate leren leerlingen verschillende bronnen op een logische manier te ordenen en te integreren in eigen woorden, zodat er een goede tekst ontstaat die ze mondeling, schriftelijk, digitaal en/of multimediaal communiceren bij het leergebied Nederlands, andere leergebieden en buiten de schoolcontext.

Brede vaardigheden: kritisch denken en (praktisch) handelen, probleemoplossend denken en (praktisch) handelen, communicatie

Grote opdracht 6

Titel: Leesmotivatie en de ontwikkeling van literaire competentie stimuleren leerlingen lezers te worden en te blijven

Relevantie: Literatuur draagt eraan bij jezelf, de ander en de wereld te leren kennen.

Het geeft de mogelijkheid om op te gaan in een verhaalwereld. Literaire teksten geven een inkijk in het hoofd en de cultuur van iemand anders en laten meerdere interpretaties toe. Dit draagt bij aan het empathisch vermogen en aan genuanceerder denken, communiceren en handelen. Door leerlingen de kans te geven regelmatig literaire teksten te lezen die aanspreken en uitdagen, voor te lezen en erover te praten wordt het waarschijnlijker dat leerlingen positieve leeservaringen opdoen. Deze ervaringen en het werken met literaire teksten zijn van belang voor de ontwikkeling van taalcompetenties en onderwijsprestaties in het algemeen.

Inhoud: Het leergebied Nederlands werkt aan leesmotivatie, maakt leerlingen wegwijs in het brede aanbod van literatuur en werkt aan de ontwikkeling van literaire competentie. Het bevorderen van leesplezier, wegwijs maken in het leesaanbod en ontwikkelen van leesmotivatie is van belang, omdat ze een positieve leesspiraal in gang zetten: een leerling die graag leest, leest meer en beter en pakt daardoor ook sneller naar een ander boek of een andere tekst. Belangrijk daarvoor is een positief leesklimaat waarin rust en tijd om vrij te lezen vanzelfsprekend zijn.

Leerlingen maken kennis met een breed aanbod aan historische en hedendaagse literaire teksten, zowel fictie als literaire non-fictie en poëzie. Daartoe behoren prentenboeken, kinder-, jeugd-, adolescenten- (Young Adult) en volwassenenliteratuur. Door kennis te maken en te werken met literaire teksten krijgen leerlingen inzicht in hun leesvoorkeuren. Als ze daarbij vrijheid krijgen in het kiezen van literaire teksten, begeleid worden bij hun keuze en boeken kunnen lezen die aansluiten op hun competenties en interesses, wordt de kans vergroot dat ze lezers met een positieve leesattitude worden en blijven.

Literair competent worden betekent dat leerlingen literatuur belevend, interpreterend, beoordelend en met narratief begrip leren lezen en over hun literaire leeservaringen leren communiceren en discussiëren. Ze ontwikkelen zich binnen elk van deze vier dimensies, waarbij ontwikkeling binnen één dimensie van invloed is op de ontwikkeling binnen de andere dimensies. Binnen het literatuuronderwijs komen deze vier dimensies geïntegreerd aan bod. Het is van belang dat leerlingen daarbij kennis opdoen van aanbod en genres en een literair vocabulaire opbouwen. Hierdoor zijn ze staat om teksten te kiezen die bij hun leesvoorkeuren passen, waarmee ze hun leeservaring kunnen verwoorden en zelf ook literaire teksten te produceren. Dit versterkt de leesmotivatie van leerlingen.

Werken aan literaire competentie begint al vroeg, waarbij wordt aangesloten bij de belevingswereld van leerlingen en wordt verder gewerkt op een wijze die past bij het schooltype en het niveau van de leerling. Door over literaire teksten te praten en te schrijven, door voorgelezen te worden en door zelf te lezen bouwen leerlingen verschillende tekstwerelden op. Zo'n tekstwereld is een samenhangende representatie van beelden, emoties, gedachten en ervaringen. Via het bouwen van deze tekstwerelden geven lezers zelf betekenis aan de tekst.

Leerlingen lezen, horen over en kijken naar situaties en contexten die zich in verschillende (fantasie)werelden, (sub)culturen en perioden afspelen. Daarbij reflecteren ze op eigen en andermans (sub)cultuur, wat hen helpt om respect en tolerantie te ontwikkelen. Ze leren meerdere perspectieven te verkennen en in te nemen en ze leren vragen te stellen aan de tekst, zichzelf en de ander. Ook leren ze eigen standpunten ter discussie te stellen, hun eigen oordeel uit te stellen en argumenten af te wegen op basis van onderzoek en interactie. Door creatieve opdrachten met literatuur worden leerlingen uitgedaagd en wordt de leesmotivatie versterkt.

Brede vaardigheden: Kritisch denken en (praktisch) handelen, creatief denken en (praktisch) handelen, sociale en culturele vaardigheden

Grote opdracht 7

Titel: Experimenteren met taal en vormen van taal stimuleert het zelfvertrouwen en plezier in taal

Relevantie: Experimenteren met taal en vormen van taal is het scheppen van kunst met woorden. Bij het leergebied Nederlands is een belangrijke rol weggelegd voor het experimenteren met taal en vormen van taal als uiting van het creatieve proces. Creatief denken en handelen zijn vaardigheden waar nu en in de toekomst in de samenleving een groot beroep op wordt gedaan.

Creatief omgaan met taal kan bijdragen aan inzicht en plezier in en motivatie voor taal. Ook kan het leerlingen nieuwsgierig maken naar bepaalde taalverschijnselen. Door in aanraking te komen met creatieve vormen van taal, hierover in gesprek gaan en zelf te creëren, werken leerlingen aan culturele kennis en expressie. Ook werken ze aan het vormgeven van hun eigen identiteit en geven ze deze vorm. Aandacht voor het creatieve proces zorgt voor verrijkende ervaringen voor leerlingen. Hiermee kunnen taalcompetentie, durf en zelfvertrouwen versterkt worden. Ook kan het nieuwe manieren aanreiken om betekenis te geven aan ervaringen.

Inhoud: Leerlingen beschikken van jongs af aan over een eigen creatief vermogen om verhalen op een eigen en/of nieuwe manier te delen. Leerlingen vertellen verhalen vanuit spel, fantasie, emoties en gedachten. Op die manier geven ze expressie aan eigen ervaringen, gevoelens en intenties. Door in het onderwijs aandacht te besteden aan het creatieve proces, blijft het creatieve vermogen behouden en kan het verder worden ontwikkeld.

De nadruk bij het experimenteren met taal ligt op het creatieve proces. Leerlingen leren om divergerend te denken en daarbij allerlei verschillende creatieve ideeën te genereren. Dat doen ze door het oefenen met en het zien van een breed scala aan vormen van taal en tekstgenres. Leerlingen leren vervolgens deze ideeën te analyseren en passende ideeën te selecteren. Ze creëren op basis daarvan zelf een talige uiting, waarbij originaliteit, het nieuwe en het eigene van leerlingen belangrijk zijn. Leerlingen kunnen de gemaakte keuzes in hun doorgemaakte creatieve proces toelichten.

Het creatieve proces wordt gekenmerkt door spel, experiment, intuïtie en/of improvisatie met taal en vormen van taal, al dan niet gecombineerd met beeld, klank en beweging. Creatieve vormen van communicatie omvatten alle vormen van taalgebruik, zoals luisteren, spreken, lezen en schrijven, mogelijk gecombineerd met beeld en gebaren.

Bij het leergebied Nederlands bouwen leerlingen een repertoire op van kennis, vaardigheden en technieken die het creatieve proces stimuleren. Dat doen ze door te kijken naar het eigen werk en dat van anderen en te reflecteren op het doorgemaakte creatieve proces. Ze krijgen hierdoor steeds meer inzicht in het taalsysteem en breiden hun repertoire aan technieken uit. Daardoor zijn ze steeds meer in staat om te experimenteren met taal en vormen van taal en met werkelijkheid en fantasie in zowel zakelijke als meer artistieke teksten, zoals liedjes, rijmspellen, taalgrappen, digitale

vertellingen en cabaretteteksten. In deze vaak speelse teksten is aandacht voor vormaspecten, waarbij leerlingen leren om vormen van taal en taalnormen bewust te doorbreken.

Om ruimte te bieden aan creativiteit is het van belang een klimaat te creëren waarin leerlingen zichzelf durven zijn en beseffen dat er altijd verschillende manieren zijn om iets in taal uit te drukken. Leerlingen moeten ruimte krijgen om met plezier te durven experimenteren met taal, zowel mondeling als schriftelijk. Ze mogen daarbij fouten maken, het opnieuw proberen en worden daarbij naar behoefte ondersteund.

Brede vaardigheden: Creatief denken en (praktisch) handelen, ondernemend denken en handelen

BIJLAGE: BRONNENLIJST

- Adams, M. J. (2011). Advancing Our Students' Language and Literacy: The Challenge of Complex Texts. *American Educator*, 34(4), 3-12.
- Agirdag, O. & Kambell, E. R. (2017). *Meertaligheid en onderwijs*. Amsterdam: Boom uitgeverij.
- Austen, V.J. (2005). The value of creative writing assignments in English literature courses. *International Journal for the Practice and Theory of Creative Writing*, 2(2), 138-150.
- Avermaet, P. van (2015). Waarom zijn we bang voor meertaligheid? *Levende Talen Magazine*, 102(7), 6-10.
- Bereiter, C. (2002). *Education and Mind in the Knowledge Age*. Mahwah, NJ: L. Erlbaum.
- Biesta, G. J. J. (2018). *Tijd voor pedagogiek. Over de pedagogische paragraaf van onderwijs, opleiding en vorming*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.
- Bloom, Lynn Z. (1998). *Composition studies as a creative art: Teaching, writing, scholarship, administration*. Logan, UT: Utah State University Press Publications.
- Boekaerts, M. & Cascallar, E. (2006). How far have we moved toward integration of theory and practice in self-regulation? *Educational Psychology Review*, 18, 199-210.
- Bolle, K. (1999) Creatief schrijfonderwijs is uit. *Moer*, 4(3), 99-102.
- Bonset, H. & Hoogeveen, M. (2011). *Mondelinge taalvaardigheid in het basisonderwijs*. Enschede: SLO.
- Branden, K. van den (2015). *Onderwijs voor de 21ste eeuw. Een boek voor leerkrachten en ouders*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Brand-Gruwel, S., Wopereis, I., & Walraven, A. (2009). A descriptive model of information problem solving while using internet. *Computers & Education*, 53(4), 1207-1217.
- Brillenburg Wurth, K. & Rigney, A. (2009). *Het leven van teksten: een inleiding tot de literatuurwetenschap*. Amsterdam University Press.
- Coenen, L. (1992). Literaire competentie: werkbaar kader voor het literatuuronderwijs of nieuw containerbegrip? *Spiegel*, 10(2), 55-78.
- Cornelissen, G. (2016) *Maar als je erover nadenkt... Een jaar literatuuronderwijs in groep 7 en 8 van de basisschool* (Vol. 27). Eburon Uitgeverij BV.
- Couzijn, M. J. & Rijlaarsdam, G. C.W (2004) Learning to read and write argumentative tekst by observation of peer learners. In G. Rijlaarsdam, H. van den Bergh & M. Couzijn (red.) *Studies in Writing: Vol.14. Effective Learning and Teaching of Writing. A Handbook of Writing in Education (second edition)* (pp. 241-258) Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Cummins, J. (1979). Linguistic Interdependence and the Educational Development of Bilingual Children. *Review of educational research*, 49(2), pp. 222-251.
- Curriculum.nu/SLO (2018). *Handreiking brede vaardigheden*. Raadpleegbaar op: <https://curriculum.nu/wp-content/uploads/2018/04/Rapport-Handreiking-brede-vaardigheden.pdf>.
- Damhuis, R. (2008). *Gesprekken zijn de spil van onderwijs. Taalbeleid in uitvoering. Lectorale rede*. Utrecht: Marnix Academie.
- Damhuis, R. (2010). Maakt u het verschil. Goede interactie noodzakelijk bij taal en rekenen. *Tijdschrift voor remedial teaching*, 18(3), 25-29.
- Damhuis, R., Van der Zalm, E. & Boland, A. (2016). Taaldenkgesprekken tijdens spel. *Het jonge kind*, 44(4), 17-19.
- De Jong, F. (2012). Zelfgestuurd leren: John H. Flavell. In: M. Ruijters & R.J. Simons (red.), *Canon van het leren: 50 concepten en hun grondleggers* (pp. 613-622). Deventer: Kluwer.
- Dignath, C., & Büttner, G. (2008). Components of fostering self-regulated learning among students: A meta-analysis on intervention studies at primary and secondary

- school level. *Metacognition & Learning*, 3, 231-264.
- Dormolen M. van, A. van Montfoort, M. Nicolaas en A. Raukema (2005). *De doorgaande leeslijn 0-18 jaar. Beleidsnotitie Stichting Lezen*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Ebbens, S. & Ettekoven, S. (2005). Samenwerken en leren. Kenmerken van gestructureerd leerdoelgericht groepswork. In: Ebbens, S. & Ettekoven, S (red.). *Samenwerkend leren. Praktijkboek* (4e druk, p 15 -47), Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- European Federation of National Institutions for Language. (z.d.). *Bevordering van de taalverscheidenheid in Europa*. Geraadpleegd op 29 mei 2018 van <http://www.efnil.org/documents/principles/dutch>
- Evans, C. (2013). Making sense of assessment feedback in higher education. *Review of educational research*, 83(1), 70-120.
- Gee, J. P., & Hayes, E. R. (2011). *Language and learning in the digital age*. Oxford: Routledge.
- Gibbons, B. (2014). *Scaffolding Language, scaffolding learning* (1e druk). Portsmouth: Heinemann.
- Gielen, S., Padmos, T., Philips, I. & Truyts, I. (2012). *Talensensibilisering in het kleuter- en lager onderwijs. Tips voor de klas- en schoolpraktijk*. Leuven en Gent: KU Leuven en Universiteit Gent.
- Glopper, K. (2018). Nieuws over Nieuwsbegrip. Over de uitkomsten en interpretatie van een studie naar de effecten van onderwijs in strategieën voor begrijpend lezen. *Levende Talen Tijdschrift*, 19 (2), 26 -32.
- Guilford, J. P. (1967). Creativity: Yesterday, today and tomorrow. *The Journal of Creative Behavior*, 1(1), 3-14.
- Hajer, M. & Meestringa, T. (2015). *Taalgericht vakonderwijs* (3e druk). Bussum: Coutinho.
- Hajer, M. & Spee, I. (2017). *Ruimte voor nieuwe talenten. Keuzes rond nieuwkomers op de basisschool*. Utrecht: Schrijfgroep Lectoreninitiatief Professionalisering Taalonderwijs Nieuwkomers.
- Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of educational research*, 77(1), 81-112.
- Hendrix, T. & Westen, W. van der (2018). *Visie op het vak taal/Nederlands voor Curriculum.nu*. Utrecht: Sectiebestuur Nederlands Levende Talen.
- Herzog-Punzenberger, B., Le Pichon-Vorstman, E., Siarova, H. (2017). *Multilingual Education in the Light of Diversity: Lessons Learned, NESET II report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Hirsch, E. D. (2003). Reading comprehension requires knowledge—of words and the world. *American Educator*, 27(1), 10-13.
- Houtveen, A.A.M., Smits, A.E.H., & Brokamp, S.K. (2017). *Werk aan groei in begrip. Handleiding bij het begrijpend leesproject DENK!* Utrecht: Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Leren en Innoveren.
- Janssen en Van den Bergh (2010). Het effect van creatief schrijven op het lezen van korte verhalen. *Levende Talen Tijdschrift*, 11(1), 3-15.
- Jaspaert, K. & Frijns, C. (2017). *Taal leren. Van kleuters tot volwassenen*. Tiel: Lannoo Campus
- Jonckheere, S. (2011). Talensensibilisering in het basisonderwijs: op een positieve manier omgaan met talen in de klas. *Tijdschrift Taal* 2(3), 34-41.
- Kirschner, P. A. (2018). *Het voorbereiden van leerlingen op (nog) niet bestaande banen. Eindrapport*. Heerlen: Open Universiteit.
- Klein, P. D., & Boscolo, P. (2016). Trends in research on writing as a learning activity. *Journal of Writing Research*, 7(3), 311-350.
- Klinkenberg, S., & de Vroomen, J. (1988). *Tussen Apollo en Hermes; Hoofdstukken uit de geschiedenis van moedertaalonderwijs in en buiten Nederland*. Enschede: SLO.

- Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (2018). *Talen voor Nederland*. Amsterdam: KNAW. Geraadpleegd op 3 oktober 2018, van <https://www.knaw.nl/nl/actueel/publicaties/talen-voor-nederland>
- Koopman, E.M. (2015b). How texts about suffering trigger reflection: Genre, personal factors, and affective responses. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 9(4), 430-441.
- Kuiken, F. & Muysken, P. (2009). Doe je voordeel met meertaligheid. *Didactief*, 39(6) 36-37.
- Kurrikulum.frl (2018). *Visie op het leergebied Friese taal en cultuur*. Geraadpleegd op 3-10-2018. https://kurrikulum.frl/wp-content/uploads/2018/09/Konseptfyzje-op-it-leergebied-Fryske-taal-en-kultuer_DEF.pdf
- LAKS (2018). *Brief leerlingen aan het ontwikkelteam Nederlands*. Geraadpleegd op 3 oktober 2018, van <https://curriculum.nu/wp-content/uploads/2018/03/Brief-LAKS-Nederlands.pdf>
- Leeman, Y. A. M. (2016). Met verhalen stevig in de superdiverse wereld komen staan. *Pedagogiek in Praktijk*, 21, 22-26.
- Leeuw, B. van der, & Meestringa, T. (2014). *Genres in schoolvakken; taalgerichte didactiek in het voortgezet onderwijs*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Lems, M. (2014). *Weten waar de woorden zijn. Methodiek Creatief schrijven*. Heruitgavedruk. Hillegom: SAAM uitgeverij.
- Lin, M., & Mackay, C. (2004). *Thinking through modern foreign languages*. Chris Kington.
- MBO-raad (2018). *Deelname mbo aan curriculum.nu*. Geraadpleegd op 5 oktober, van https://curriculum.nu/wp-content/uploads/2018/03/Visie-MBORaad-Curriculum.nu_-1.pdf
- Mediawijzer.net (z.d.). *Competentiemodel: 10 mediawijsheidcompetenties*. Geraadpleegd op 3 oktober 2018, van <https://www.mediawijzer.net/>
- Meesterschap Nederlands (2016). *Manifest Nederlands op school. Vakdidactiek Geesteswetenschappen*. Geraadpleegd op 4 oktober 2018, van <https://vakdidactiekgw.nl/wpcontent/uploads/2016/01/Manifest-Nederlands-op-School.pfd>
- Mercer, N. & Littleton, K. (2007). *Dialogue and the development of children's thinking: a sociocultural approach*. London, UK: Routledge.
- Meusen-Beekman, K. D., Joosten-Ten Brinke, D., & Boshuizen, H. P. A. (2016). De retentie van zelfregulatie, motivatie en self-efficacy in het voortgezet onderwijs na formatief toetsen in het basisonderwijs. *Pedagogische Studiën*, 93(3), 136-153.
- Mol, S. E., Boerma, I. E., Dekker, S. J., & Jolles, J. (2015). *Verhalen vertellen, verwonderen en verbeelden met De Schoolschrijver*. Onderzoeksrapportage. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Mol, S.E. & Bus, A.G. (2011). Lezen loont een leven lang: De rol van vrijetijdslezen in de taal- en leesontwikkeling van kinderen en jongeren. *Levende Talen Tijdschrift*, 12(3), 3-15.
- Neerlandistiek (2018). *Bijdrage vanuit de Neerlandistiek aan het curriculum Nederlands*. Rotterdam: Taalunie.
- Netwerk Didactiek Nederlands (2016). *Visietekst*. Geraadpleegd op 3 oktober 2018, van <http://www.netdidned.be/Visietekst-NDN25-2-16.docx>
- Notten, N. (2012). *Over ouders en leesopvoeding*. Stichting Lezen Reeks 21. Delft: Eburon.
- Oberon (2016). *Lees- en literatuuronderwijs in havo/vwo*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Ockenburg, L. V., Weijen, D. V., & Rijlaarsdam, G. (2018). Syntheseteksten leren schrijven in het voortgezet onderwijs; Het verband tussen schrijfaanpak en voorkeur voor leeractiviteiten. *Levende Talen Tijdschrift*, 19(2), 3-14.
- Onderwijsraad (2017). *Vluchtelingen en onderwijs. Naar een efficiëntere organisatie, betere toegankelijkheid en hogere kwaliteit*. Den Haag: Onderwijsraad.

- Oostdam, R., & Rijlaarsdam, G. (1995). *Towards strategic language learning*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Orioni, M. (2016). *Het meertalige kind, een eerste kennismaking*. Amsterdam: van Gennep.
- Paus, H., Brandt, A. van den, Bacchini, S., Dekkers, R., Hofst, D., Markesteijn, C., Meijer, H., & Pullens, T. (2018). *Portaal: praktische taaldidactiek voor het basisonderwijs*. Uitgeverij Coutinho.
- Peer, W. van (1992). *Lees meer fruit: kinderen en literatuur*. Bohn Stafleu Van Loghum.
- Peer, W. van, Hakemulder, J., & Zyngier, S. (2007). Lines on feeling: foregrounding, aesthetics and meaning. *Language and Literature*, 16(2), 197-213.
- Pol van der, C. (2010). *Prentenboeken lezen als literatuur. Een structuralistische benadering van het concept 'literaire competentie' voor kleuters*. Delft: Eburon-Stichting Lezen.
- Pompert, B. (2017, 10 juli). *Taal, daar draait het om*. Geraadpleegd op 4 oktober 2018, van <https://wij-leren.nl/taalonderwijs-ontwikkelingsgericht-betekenisvol-effectief.php>
- Ravesloot, C., & Leeuw, B. van der. (2013). Van leesles naar complete taalles. Leesdidactiek versterken door methodelessen te herontwerpen. *Levende Talen Magazine*, 100(8), 16-20.
- Rijlaarsdam, G.C.W. (1993). Learning, whose learning? Autonomous learning in mother-tongue education. *5th International Convention on Language and Education*. March 22-26th 1993. School of Education. University of East Anglia. Norwich, U.K.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary educational psychology*, 25(1), 54-67.
- Sadler, D. R. (1989). Formative assessment and the design of instructional systems. *Instructional science*, 18(2), 119-144.
- Schnabel, P. e.a. (2016). *Ons Onderwijs 2032: Eindadvies*. Den Haag: Platform Onderwijs2032.
- Schrijvers, M. (2018). *Integratie van fictie- en literatuuronderwijs met gespreksvaardigheden en schrijfvaardigheid. Een verkenning van praktijkgerichte initiatieven*. SLO: Enschede.
- Schrijvers, M., Janssen, T., & Rijlaarsdam, G. (2016). 'Dat een boek kan veranderen hoe je naar de wereld kijkt'; De impact van literatuuronderwijs op zelfinzicht en sociaal inzicht van bovenbouwleerlingen in havo en vwo. *Levende Talen Tijdschrift*, 17(1), 3-13.
- SIOB, Kennisnet, & Mijn kind online (2013). *Slimmer zoeken. Informatievaardigheden op de basisschool*. Geraadpleegd op 3 oktober 2018, van <https://www.kb.nl/sites/default/files/brochure-slimmer-zoeken.pdf>
- SLO (z.d.). *Voorbeeldmatig leerplankader Informatievaardigheden*. Geraadpleegd op 3 oktober 2018, van <http://curriculumvandetoekomst.slo.nl/21e-eeuwse-vaardigheden/digitale-geletterdheid/informatievaardigheden/voorbeeldmatig-leerplankader>
- Smits, A. (2018, 19 september). *Moeilijke teksten scaffolden met ICT*. Geraadpleegd op 3 oktober 2018, van <http://geletterdheidenschoolsucces.blogspot.com/2018/09/moeilijke-teksten-scaffolden-met-ict.html>
- Smits, A., & Van Koeven, E. (2016, 12 juli). *Goed taalonderwijs is goed NT2-onderwijs* [blogpost]. Geraadpleegd op 3 oktober 2018, <http://geletterdheidenschoolsucces.blogspot.com/search?q=meertaligheid>
- Smits, A., & van Koeven, E. (2018, 24 april). *Het taalcurriculum van de toekomst: gelijke kansen voor alle leerlingen* [blogpost]. Geraadpleegd op 4 oktober 2018, van <http://geletterdheidenschoolsucces.blogspot.nl/2018/04/het-taalcurriculum-van-de-toekomst.html>

- Starko, A.J. (2010). *Crativity in the classroom: Schools of Curious Delight*. Fourth Edition. New York (NY): Routledge.
- Stichting Leerplan Ontwikkeling (2018). *Startnotitie Nederlands voor curriculum.nu*. Enschede: SLO.
- Stichting Leerplanontwikkeling (2017). *Nederlands. Vakspecifieke trendanalyse 2017*. Enschede: SLO.
- Stichting Lezen (2017). *'Zo fijn dat het niet fout kan zijn.'* De invloed van (re)creatief schrijven op lezen. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Stichting Lezen (2018). *Leesbevordering en literaire vorming in Curriculum.nu*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Stichting Lezen (2018). *Lezen in het Nederlands en Lêze yn it Frysk. Een literatuuronderzoek naar de leesontwikkeling van tweetalige Friese kinderen*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Swain, M. (2005). The Output Hypothesis: Theory and Research. In E. Hinkel (red.) (2005). *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning*, pp. 471-483. Mahwah, NJ: Lawrence Earlbaum Associates.
- Sytema, S., Tammes, A.-C., Damhuis, R. & De Blauw, A. (2010). Geef gesprekken met kinderen kwaliteit. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 31(4), 5-12.
- Taalunie (2017). *Iedereen taalcompetent! Visie op de rol, de positie en de inhoud van het Nederlands in de 21ste eeuw*. Den Haag: Taalunie.
- Ten Dam, G. T. M., & Volman, M. L. L. (2002). Het sociale karakter van kritisch denken: didactische richtlijnen. *Pedagogische Studiën*, 79(3), 167-182.
- Ten Dam, G., Geijsel, F., Reumerman, R. & Ledoux, G. (2010). Burgerschapscompetenties: de ontwikkeling van een meetinstrument. *Pedagogische Studiën*, 87, 313-333.
- Thompson, C. (2011). Critical thinking across the curriculum: Process over output. *International Journal of Humanities and social science*, 1(9), 1-7.
- Toorenaar, A. & Rijlaarsdam, G. (2011). Instructional theory of Language Lessons. A design study to validate the communities of learners concept in the language curriculum. *L1- Educational Studies in Language and Literature*, 11, 57-89.
- Van Avermaet, P. (2015). Waarom zijn we bang voor meertaligheid? *Levende Talen Magazine*, 102(7), 6-10
- Van Renssen, F. & Smits, A. (2018, 24 april). *Het talencurriculum van de toekomst: gelijke kansen voor alle leerlingen*. Geraadpleegd op 3 oktober 2018 van <http://geletterdheidenschoolsucces.blogspot.com/search?q=taalbasis>
- Van de Sande, E. (2015). *Executive functions for early literacy learning*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Van de Sande, E., Bruggink, M., & Lamers, I. (2015). *Executieve Functies voor het leren lezen*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands en Radboud Universiteit.
- Van Steensel, R., Sande, L. V. D., & Arends, L. (2017). Investeren in leesmotivatie maakt leerlingen meer gemotiveerde lezers... en betere lezers. *Levende Talen Tijdschrift*, 18(2), 3-13.
- Van Steensel, R., Van der Sande, L., Bramer, W., & Arends, L. (2016). *Effecten van leesmotivatie interventies: Uitkomsten van een meta-analyse*. Den Haag: Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek.
- Vereniging van schoolleiders en loopbaanbegeleiders (2018). *Visie op LoopbaanOntwikkeling- en Begeleiding (LOB)*. Geraadpleegd op 3 oktober 2018, van <https://curriculum.nu/wp-content/uploads/2018/03/Visie-definitief-NVS-NVL-VVSL-1.pdf>.
- Vereniging van Universiteiten (2018). *Visie VSNU op aansluiting wetenschappelijk onderwijs op curriculum.nu*. Geraadpleegd op 11 oktober 2018, van https://curriculum.nu/wp-content/uploads/2018/03/Visie-VSNU-Curriculum.nu_-1.pdf.

- Vermunt, J. D. H. M. (1992). *Leerstijlen en sturen van leerprocessen in het hoger onderwijs: Naar procesgerichte instructie in zelfstandig denken*. Lisse: Swets en Zeitlinger
- Vlaamse Overheid (2018a). *Voorontwerp van decreet betreffende de onderwijsdoelen voor de eerste graad van het secundair onderwijs*. Geraadpleegd op 3 oktober 2018, van <https://www.onderwijsdoelen.be/sites/default/files/atoms/files/VR%202018%20Einddoelen%20eerste%20graad%20SO%20-%20decreet.pdf>.
- Vlaamse Overheid (2018b). *Ontwerp van decreet betreffende de onderwijsdoelen voor de eerste graad van het secundair onderwijs*. Geraadpleegd op 3 oktober 2018, van <https://www.onderwijsdoelen.be/sites/default/files/atoms/files/VR%202018%201307%20DOC.%200807%203%20TER%20Einddoelen%20eerste%20graad%20SO%20-%20memorie.pdf>.
- Witte, T. C. H. (2008). *Het oog van de meester: een onderzoek naar de literaire ontwikkeling van HAVO- en VWO-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs* (Vol. 12). Eburon Uitgeverij B.V.
- Zwiers, J. (2007). Teacher practices and perspectives for developing academic language. *International Journal of Applied Linguistics*, 17(1), 93-116.

Geraadpleegde Buitenlandse Curricula

- Internationale verkenning: Curriculum Australië (2015). Geraadpleegd op <https://www.australiancurriculum.edu.au/f-10-curriculum/>
- Internationale verkenning: Curriculum British Columbia (2015). Geraadpleegd op <https://curriculum.gov.bc.ca/curriculum-info>
- Internationale verkenning: Curriculum Schotland (2015). Geraadpleegd op: http://www.oph.fi/english/curricula_and_qualifications/basic_education/curricula_2014
- Internationale verkenning: Curriculum Verenigde Staten, Common Core Standards. Geraadpleegd op: http://www.corestandards.org/wp-content/uploads/ELA_Standards1.pdf

Gespreksverslagen van gesprekken ter voorbereiding op Curriculum.nu

- Bijeenkomst Aansluiting Nederlands vmbo-mbo Curriculum.nu (2018). Input aansluiting vmbo-mbo voor Curriculum.nu. Datum: 20-02-2018. Rotterdam.
- Bijeenkomst Aansluiting Voortgezet Onderwijs Rotterdamse Hogescholen (2018). Aanbevelingen aan het ontwikkelteam Nederlands. Datum: 26-01-2018. Rotterdam.
- Bijeenkomst LVON (2018). Input LVON/tweedegraads lerarenopleiders aan ontwikkelteam Nederlands. Datum: 02-02-2018. Utrecht.
- Bijeenkomst Pabo-opleiders (2018). Input pabo-opleiders aan ontwikkelteam Nederlands. Datum: 30-01-2018. Utrecht.
- Bijeenkomst Tweedegraads lerarenopleiders (2017). Jeugdliteratuur in het curriculum. Datum: 07-12-2017. Utrecht.